

SÚWRETTEN BASLANGÁN TARIYX

Kamalova Gúlmaryam*Ózbekstan Mámleketlik konservatoriyası**Nókis filiali “Ulıwma kásiplik hám**social-gumanitar pánler kafedrası”**“Muzıkatanıw” qánigeligi 2-kurs studenti:***Saparova Gwzal**

Annotaciya: Bul maqalada súwretshilik kórkem óneri haqqında keńnen maǵlıwmat berilgen bolıp, onıń túrli tarawları, dúnyanıń túrli jerlerinen tabılǵan áyyemgi kórkem óner estelikleri hámde dúnyaǵa belgili xudojnikler atap aytıp ótilgen.

Gilt sózleri: Pedagog, xudojnik, ǵayratker, Altamira úńgiri, Lasko úńgiri,

Аннотация: В данной статье представлена подробная информация об изобразительном искусстве, включая его различные отрасли, древние памятники искусства, найденные в разных частях мира, а также всемирно известных художников.

Ключевые слова: Педагог, художник, деятель, пещера Альтамира, пещера Ласко.

Annotation: This article provides extensive information about the art of painting, highlighting its various fields, ancient art monuments found in various parts of the world, and world-renowned artists.

Keywords: Teacher, artist, activist, Altamira Cave, Lasco Cave,

Kórkem óner adamzat tariyxında eń áyyemgi, eń taza hám tereń ruwxıy zárúrlıklarden biri sıpatında qalıplesken. Hár bir dáwir hám ásir óziniń kórkem óneri arqalı sáwlelengen ruwxıy hám mádeniy izin qaldırǵan. Atap aytqanda, súwretlew óneri insan oy-pikiriniń dáslepki aynası sıpatında, insaniyattıń mádeniy rawajlanıwında áhmietli orın ieleydi. Súwretlew óneri arqalı áyyemgi adamlar óz sezimlerin, arızıw-nietlerin hám dúnyaqarasın reń hám formalar járdeminde anlatqan. Dúnyanıń túrli jerlerinen tabılǵan áyyemgi kórkem óner estelikleri - Franciyadaǵı Lasko úńgiri, Ispaniyadaǵı Altamira úńgiri, Avstraliyadaǵı aborigen kórkem óneri hám Indoneziyadaǵı áyyemgi qol izleri - insaniyattıń kórkem ónerge bolǵan tuwma zárúrligin, estetikalıq sezim hám ruwxıy keshirmelerdi sáwlelendiredi. Bul áyyemgi úngir súwretlerinde kiyik, at, buǵa hám mamut sıyaqlı haywanlar hayran qalarlıq dárejede anıq hám názik sıızıqlar menen súwretlengen bolıp, olar tek estetikalıq gózzallıqtan tısqarı diniy, máresimlik hám ápsanawiy mánilerge de iye. Qızıqlı tárepi sonda, súwretlew óneri túrli regionlarda, ǵárezsiz túrde, ózine tán usıllar menen rawajlangan. Hár bir aymaqtıń klimatı, mádeniyatı hám isenimi óziniń kórkem ónerine

tán kórinisler jaratqan. "Súwret" sózi arab tilinen kelip shiqqan bolip, "sızıw," "súwretlew" degen mánilerdi anlatadi. Ilimiy ádebiyatlarda bolsa "súwret" insan oy-pikiriniń sırtqı kórinisi, ishki dúnya keshirmeleriniń sırtqı formasına aylangan halatı sıpatında túsiniledi. Súwretlew óneri tek ǵana kózdi quwandıratuǵın kórinis yamasa sızılma emes, al tariyx, mádeniyat hám ruwxıylıqtıń teńsiz jarshısı esaplanadı. Dúnyanıń barlıq xalıqları óz mádeniyatı hám tariyxın sáwlelendiriwshi kórkem óner túrlerin rawajlandırǵan. Bul kórkem óner túrleri ishinde súwretlew óneri ayrıqsha orın tutadı. Ol súwrechilik, grafika, músinshilik, arxitektura hám ónermenchilik sıyaqlı baǵdarlardı óz ishine aladı. Xudojnik bolsa kórkem óner tarawındaǵı dóretiwshi bolıp, ol túrli materiallar hám usıllar arqalı insan iskerligi hám qorshagan ortalıqtı súwretlewge, olardı talǵam menen bezewge xızmet etedi. Grafik xudojnik bolsa sızıq hám noqat arqalı mazmunlı pikirlerdi kórsetiwshi xudojnik sıpatında tán alınadı. Músinshilik bolsa úsh ólshemli kórkem óner bolıp, insan yamasa haywan formaların anıq yamasa simvollar tárizde kórsetedi. Sonıń menen birge, ónermenchilik hám kesteshilik milliy mádeniyatımızdıń ajıralmas bólegi bolıp, óziniń biybaha naǵısları hám usılları menen ajırılıp turadı. Súwretlew ónerinin dáslepki úlğileri tek estetikalıq emes, bálkim diniy, máresimlik hám kommunikativlik áhmiyetke iye bolǵan. Búgingi kúnde súwretlew óneri tek ǵana jeke dóretiwshilik ónimi emes, al jámiyetniń tariyxıy, mádeniy hám ruwxıy kórinisin sáwlelendiriwshi áhmiyetli qural bolıp esaplanadı. Súwretlew óneri insaniyat tariyxında eń áyyemgi hám tereń tamirlarga iye bolǵan ruwxıy kórsetiw quralı. Onıń dáslepki úlğilerin dúnyanıń hár qıylı múeshlerinde - ózine tán mádeniyatlar hám klimat sharayatlarında tabıw múmkin. Mısalı, Franciyadaǵı belgili Lasko úngirleri - shama menen 17 000 jıl aldın jaratılǵan súwretler bul kórkem ónerdiń eń áemgi hám siyrek ushırasatuǵın úlğilerinen biri bolıp esaplanadı. Bul úngirlerde kiyik, buǵa, mamut sıyaqlı haywanlardıń anıq hám janlı súwretleri tabılǵan bolıp, olar insanlardıń tábiyatqa bolǵan tereń itibarın, ómirge bolǵan múnásibetin ózinde sáwlelendiredi. Sonday-aq, Ispaniyadaǵı Altamira úngiri de sol dáwir adamınıń kórkem ónerge bolǵan talabın, estetikalıq kózqarasların ashıp beredi. Bul úngirlerdegi haywanlar hám belgiler tek ápiwayı súwretler emes, al diniy hám máresimlik mániske iye bolıp, áyyemgi adamlardıń dúnyaqarasın, olar jasaǵan tábiyat hám jámiyet penen baylanısların sáwlelendirgen. Súwretlew óneriniń bul dáslepki formaları insaniyattıń óz qorshaǵan ortalıǵın túsiniwge, tariyxtı saqlawǵa, ruwxıy hám diniy qádiriyatlardı áwladtan-áwladqa jetkeriwge bolǵan umtılıwınıń kórinisi bolıp tabıladı. Bul kórkem ónerdiń evolyuciyası dawamında, túrli aymaqlarda túrli usıllar, texnikalar hám máni qatlamları payda boldı. Mısal ushın, áyyemgi Mısırdá faraulardıń ómirin, ólimnen keyingi dúnyanı súwretlew maqsetinde quramalı hám simvollar kórkem óner túrleri rawajlanǵan, bul bolsa ruwxıylıq hám siyasattıń kúshli únlesligin kórsetedi. Sonıń menen birge, dúnyanın basqa aymaqlarında, atap aytqanda, Aziyada, Hindstan hám Qıtayda da súwretlew óneri ózine tán formalarda rawajlandı. Bul jerde diniy hám

filosofiyalıq túsiniqler kórkem óner dóretpelerinde tereń anlatıldı. Máselen, Budda músiniqleri hám mandalalar, sonday-aq, Qıtaydıń dástúriy súwretleri insaniyattıń ruwxıy dúnyasına sayaxat sıpatında qádirlenedi. Bul áyyemgi kórkem óner formaları arqalı insaniyat tek gózzallıqtı jaratıwdı emes, al óz tariyxın, filosofiyasını hám qádiriyatların bildiriwge kiristi. Súwretlew óneri tariyxındaǵı bul process pútkil adamzat mádeniyatı hám mánawiyatınıń baylıǵın qalıplestiriwde áhmietli basqısh bolıp xızmet etken. Súwretlew óneriniń áyyemgi kórinisleri hám tariyxıy rawajlanıwı Súwretlew óneri insaniyat tariyxındaǵı eń áyyemgi, eń tereń tamirlangan hám en tásirsheń kórkem óner túrлерinen biri. Ol insannıń dúnyanı ańlaw, seziw hám anlatıw tileginen tuwilgan bolıp, dáslepki basqıshlarda ápiwayı sızılmalardan ibarat bolgan. Bul sızılmalar bolsa waqıt ótiwi menen quramalasıp, belgili bir usıl hám maqsetlerge iye bolgan kórkem shıǵarmalarǵa aylanǵan. Súwretlew óneri insaniyattıń estetikalıq oy-pikiri, ruwxıy dúnyası hám tariyxıy sanasın sáwlelendiriwshi biybaha baylıq sıpatında qalıplesken. Dáslepki súwretlew óneri úlğileri b.e.sh. 30-40 mın jıllıqlarǵa tiyisli bolıp, olar eń áyyemgi adamzat jaylasqan aymaqlardaǵı úngirlerde tabılǵan. Atap aytqanda, Franciyadagi Lasko (Lascaux) hám Ispaniyadagi Altamira úngirлерinen tabılǵan reńli diywalı súwretleri bul boyınsha en belgili bolıp tabıladı. Lasko úngirindegi súwretler eramızǵa shekemgi 17-15-mın jıllıqlarǵa tiyisli bolıp, olarda házirgi Franciyanıń qubla-batıs bóliminde jasagan adamlardıń ógiz, kiyik, at hám kiyiklerdi ózine tán usılda súwretlegenin kóriw múmkin. Bul súwretler ápiwayı bolıwına qaramastan, olardıń quramında kompoziciya, háreket, reń hám tereńlik sezilerli dárejede kórsetilgen. Bul dáwirdegi kórkem óner, yaǵnıy paleolit dáwiri kórkem óneri, kóbinese diniy máresimler, ańshılıq sıyqırları yaqi totemizm menen baylanıslı bolgan. YAǵnıy, insan tábiyat qubılıslarınan hayran qalıp, olarǵa tásir ótkeriw ushın kórkem óner quralında súwretler jaratqan. Bul arqalı ol óziniń ishki dúnyasını sırtqı dúnya menen baylanıstırıwǵa urınǵan. Eramızǵa shekemgi neolit dáwirine kelip bolsa kórkem ónerde jana basqısh baslangan. Bul dáwirde adamlar diyqansılıq hám sharwashılıq penen shuǵıllana baslagan, turaq jaylar payda bolǵan hám nátiyjede kórkem ónerde de belgili temalar, simmetriya hám abstrakt formalar payda bolǵan. Ásirese, Mesopotamiya, Misr, Hind oypatlıǵı, Qıtay hám Orta Aziya mádeniyatları kórkem ónerdin keyingi rawajlanıwına úlken tásir kórsetken. Máselen, Áyyemgi Misr kórkem óneri óziniń qatań nızam-qaqıydaları, simvollıq kórinisi hám máńgilikke umtılwshı arxitekturalıq estelikleri menen ajıralıp turadı. Firaunlar qábirstanları, máselen, Giza piramidaları, ishki diywallarındaǵı freskalar arqalı súwret salıw mádeniyatı rawajlanǵan. Bul súwretlerde adamlar, qudaylar, haywanlar hám kúndelikli turmıs kórinisleri qatań geometriyalıq hám stillik nızamlar tiykarında sáwlelendirilgen. Xudojnikler insan denesin frontal (betten), bastı bolsa qaptal tárepten súwretlegen. Bul estetikalıq usıl keyin ala grek hám rim kórkem ónerine de tásir kórsetken. Áyyemgi Qıtayda bolsa sıya menen islengen súwret - kist óneri (shui-mo hua). kórkem ónerdiń

joqari forması sıpatında qaralğan. Bul kórkem ónerde tábiyat kórinisleri, bambuk, tawlar hám dáryalar, quslar hám gúlshenberler poeziyalıq jantasıwda ańlatılğan. Antik grek kórkem óneri bolsa realizmge tiykarlangan bolıp, insan denesin jetik proporciyalarda sáwlelendiriwge umılğan. Xudojnikler hám músinshiler insan gózzallıgın iláhiylastırıp súwretlegen. Belgili xudojnik Polignot, músinshi Miron, Fidiy, Praksiteller óz dóretpeleri menen antik dáwirde kórkem ónerdiń shoqqısına shıqqan. Eramızdıń orta ásirlerinde kórkem óner diniy temalarğa tiykarlangan bolıp, kóbirek ikonalar, freskalar hám mozaikalar arqalı shirkewler bezetilgen. Biraq Oyanıw dáwiri (XIV-XVI ásirler) súwretlew ónerinde revolyuciya jasadı. Bul dáwirde xudojnikler insan shaxsın, oy-pikirin, sezimlerin tereń kórsetiwge umıldı. Leonardo da Vinchi, Raffaello, Mikelanjelo sıyaqlı dahalar adamzat mádeniyatınıń máńgi dúrdanaların jarattı. Bul basqıstıan soń súwretlew óneri Batista Barokko, Rokoko, Neoklassitsizm, Romantizm, Realizm, Impressionizm, Ekspressionizm, Kubizm hám aqırında, Zamanagóy kórkem óner bagdarlarında rawajlandı. Orta Aziyada bolsa Soǵd, Baqtriya, Xorezm, Buxara, Samarqand sıyaqlı qalalarda diywal súwretleri, miniatyura kórkem óneri, naǵıs hám arxitekturalıq bezewler joqari dárejede rawajlangan. Ásirese, Temuriyler dáwirinde miniatyura hám naǵıs oyıw óneriniń rawajlanıwı baqlanğan. Súwretlew óneri, solay etip, adamzat tariyxınıń hár bir basqıshında ózine tán mazmun hám formada kóringen. Ol tek ǵana estetikalıq zawıq emes, al xalıqtıń ruwxıy dúnyası, tariyxıy yadı hám mádeniy ózligin kórsetiwshi áhmietli qural sıpatında qalıplesken. Búgingi kúnde súwretlew óneri texnologiyalıq rawajlanıw, jańa materiallar hám zamanagóy qatnaslar arqalı jáne de keń kólemlı formaǵa iye bolmaqta. Súwretlew óneri - bul súwretlew óneriniń eń áyyemgi hám bay tarawlarınan biri bolıp, ol reń, sıziq hám forma arqalı materiallıq yamasa qıyalıy obrazlardı súwretlew óneri esaplanadı. Bul taraw insan pikirlewı, estetikalıq kózqarasları hám ishki dúnyasınıń ózine tán sáwlesi. Súwretlew óneri bárqulla adamlardıń sezimleri, dúnyaqarası hám zaman talapları menen únles halda rawajlanıp kelgen. Súwretlew óneri óz ishine birneshe tiykargı túrlerdi aladı. Bular - monumental (diywal súwrechiligi), stanok súwrechiligi, miniatyura, portret, landshaft, natyurmort, ruwxıy-tematikalıq shıǵarmalar. Monumental súwretshilik - keń kólemlı, kóbinese diywal yamasa gúmbez sıyaqlı arxitekturalıq qurılmalardıń betinde orınlanatuǵın kórkem óner túri bolıp, áyyemnen diniy ibadatxanalar, saraylar, jámiyetlik imaratlardı bezewde qollanılğan. Mısal ushın, Orta ásir Shıǵıs miniatyuralarındaǵı monumental diywal súwretleri - musulman dúnyasınıń bezew ónerindegi eń áhmietli jetiskenliklerden biri. Stanok xudojnikligi - bul xudojniktiń kist járdeminde karton, tuval yamasa qagazǵa dóretiwshilik etetuǵın ǵárezsiz dóretpeleri bolıp, házirgi kúnde en keń tarqalgan túri bolıp esaplanadı. Bul janrda islengen shıǵarmalar kóshpeli bolıp, kórgizbelerde, muzeylerde kórsetiledi. Portret kórkem óneri - insan kórinisin, ishki dúnyasın sáwlelendiriwdi maqset etken súwretlew óneri túri bolıp, hár bir portret óz dáwiriniń ruwxın ózinde jámleydi. Ataqlı

portret xudojniklerinen Leonardo da Vinchidın "Mona Liza" shıǵarması dúnya kórkem ónerinin dúrdanaları esaplanadı. Peyzaj - tábiyat kórinislerin súwretleytuǵın súwretlew janrı. Bul bagdar xudojniktiń sirtqı dúnya menen úylesimlikti tabıwı, tábiyattıń hár bir máwsimin estetikalıq kórsetiwge umtılwı menen ayrıqsha ajıralıp turadı. Natyurmort - jansız buyımlar, miyweler, ıdıs-tabaqlar, kitaplar súwretlengen janr bolıp, ol arqalı xudojnik forma, jaqtılıq, reń teń salmaqlılıǵın tereń kórsetedi. Tematikalıq kompoziciya bolsa tariyxıy, diniy yamasa jámiyetlik turmis waqiyaların súwretlewshi shıǵarmalar bolıp tabıladı. Bunda xudojnik waqıyanı kompoziciya arqalı syujetli tárizde sáwlelendiredi. Grafika kórkem óneri bolsa kóbirek sızıqlar, kontrast, kóleńkeler hám ápiwayı qurallar járdeminde súwret jaratılatuǵın bagdar. Ol óziniń anıqlıǵı, dúzilistegi ápiwayılıǵı hám anlatıw kúshi menen ajıralıp turadı. Grafikalıq dóretpeler, kóbinese, sıya, qálem, kómir yaki gravityura texnikasında islenedi. Grafikaga illyustraciya, plakat, afisha, komiks, baspa sóz ushin sızılmalar, sızılıqlı portretler hám kitap bezewi kiredi. Sonday-aq, zamanagóy grafikalıq kórkem óner sanlı texnologiyalar menen úylesip, digital art (sanlı kórkem óner) tárizinde jańa basqıshqa shıqtı. Búgingi kúnde xudojnikler kompyuter programmaları arqalı shıǵarmalar jaratıw arqalı dástúriy grafikani elektron qurallar menen bayıtıp barmaqta. Súwretlew óneri hám grafika arasındaqı tiykarǵı ayırmashılıqlardan biri sonnan ibarat, birinshisi kóbirek reń hám kórinisler úylesimligine súyenedi, ekinshisi bolsa sızılıqlıq, dúzilis hám kompoziciyalıq anıqlılıqqa itibar beredi. Hár yeki baǵdar da insan estetikalıq oy-pikiriniń jetik kórinisi. Tariyxıy jaqtan, bul kórkem óner túrleri Evropada Oyanıw dáwirinde, Shıǵısta bolsa Temuriyler hám Buxara ámirligi dáwirinde joqarı rawajlangan. Búgingi kúnde bolsa súwretlew hám grafika kórkem óneri jańa texnologiyalar, zamanagóy koncepciyalar menen úylesip, insaniyat mánawiyatına sheksiz úles qospaqta.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Adambaeva "Qaraqalpaq muzıkasınıń tariyxınan" "Qaraqalpaqstan" baspası 1985-jıl.
2. T.Adambaeva "Revolyciyaǵa shekemgi qaraqalpaq muzıkası" "Qaraqalpaqstan" baspası 1985-jıl.
3. Kamalova, G. (2023). QÁLEMI ÓTKIR KOMPOZITOR (D. Djańabaeva dóretiliwshilik jolı). Вестник музыки и искусства, 1(2), 37-39...
4. Charshemov J. Problems of Using Karakalpak Folklore in Composers //Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences. – 2023. – T. 2. – №. 3. – C. 270-273.
5. Charshemov J. A REVIEW OF MARKABAY JIEMURATOV'S WORK //Modern Science and Research. – 2023. – T. 2. – №. 10. – C. 818-821.
6. Niyazbaeva A., Kamalova G. ÓZBEKISTON XALQ BAXSHISI QALLIEV TEÑELBAY GENJEBAEVICH IJODI //Общественные науки в современном

мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 22-24.

7. Мазель Л.А. Анализ музыкальных произведений II часть. 2005

8. Kamalova.G. Kompozitor Dariko Jaʼnabaeva. – Nókis, Ilimpaz. 2023.

9. Dauletbaeva G., Kamalova G. A SHINING STAR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 880-884.

10. Dauletbaeva G., Kamalova G. A SHINING STAR //Modern Science and Research. – 2023. – Т. 2. – №. 10. – С. 880-884.

